

İTİBARI PARANIN KULLANIMDAN KALDIRILMASINA YÖNELİK TEORİK BİR DEĞERLENDİRME

TAKE FIAT CURRENCY OUT OF CIRCULATION: A THEORETICAL EVALUATION

Dr. Öğr. Üyesi Umut EVLİMOĞLU
Adnan Menderes Üniversitesi
İİBF
uevlimoglu@adu.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-3708-432X

Dr. Öğr. Üyesi Umut Tolga GÜMÜŞ
Adnan Menderes Üniversitesi
İİBF
ugumus@adu.edu.tr
ORCID ID: 0000-0001-7363-8660

Received 14 August 2018 - Accepted 25 November 2018
Gönderim 14 Ağustos 2018 - Kabul 25 Kasım 2018

Öz: Geçmişten günümüze kadar paranın geçirmiş olduğu sürece bakıldığında mal ve hizmet alış-verişinde deniz kabukları, fildişi, papağan tüyü gibi metaların, altın, gümüş gibi madenlerin, Goldsmithnotes'ların ve kâğıdın para olarak kullanıldığını görmekteyiz. Özellikle, kripto para birimlerinin sıklıkla tartışıldığı, ileri teknolojik yöntemlerin kullanıldığı günümüzde bu sürecin son aşama olduğunu söylemek güçtür. Bir sonraki aşamada, itibari paranın tamamen ortadan kalkması, cep telefonuna, retinaya, parmak izine tanımlanan bir dijital para türüne geçilmesi devletler açısından mümkün olabilir mi? Bu çalışmada bu sorudan hareketle itibari paranın ortadan kalkmasının sonucunda ortaya çıkması muhtemel yeni bir dijital para türünün kullanılmasının fayda ve maliyetleri teorik bir bakış açısıyla araştırılmıştır. Ayrıca bu yeni para türünün, para olarak tanımlanan nesnelere taşıması gerekli özellikleri taşıyıp taşıyamayacağı ve paranın klasik ve modern fonksiyonlarını yerine getirip getiremeyeceği sorularına da yanıt aranmıştır. Bu çalışma, itibari paranın nihai bir aşama olmadığı, bu sistemden vazgeçilmesi durumunda ilerleyen zamanlarda yeni bir para türünün ortaya çıkabileceği ve böyle bir durumun muhtemel sonuçları hususlarında literatüre katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Para, itibari para, dijital para, kripto para, kağıt para

Abstract: When looking at the process that money has taken from past until today, in product and service purchasing, we can see that meta are used as money, such as seashells, ivory, parrot feathers, mines such as gold and silver, Goldsmithnotes and paper. It is difficult to say that this process is the final stage, especially when advanced technological methods are used, which are often discussed is crypto-currencies. In the next stage, is it possible in terms of states that the fiat money is completely out of the way, a digital money transaction defined to mobile phone, retina, fingerprint? In this study, the merits and costs of using a new digital currency model, which is likely to arise as a result of the withdrawal of fiat currency based on this question, has been searched from a theoretical point of view. It has also been sought to answer the question of whether this new currency model will carry the necessary features that objects should possess defined as money and fulfill the classical and modern functions of money. This study aims to contribute to the literature about the fact that the fiat money is not a final phase, if a system is abandoned, a new currency type may emerge in the future and the possible consequences of such a situation.

Keywords: Money, fiat currency, dijital money, crypto money, banknotes

GİRİŞ

Birçok ekonomiste göre ekonomik devrimlerin başlangıcı ve en önemlilerinden biri paranın icadıdır. Para kavramı ve para olarak kullanılan nesnelere geçmişten günümüze kadar olan süreçte zamanla değişikliğe uğramıştır ve bu süreç hala devam etmektedir. Başlangıçta deniz kabukları, kurutulmuş balık, keçiboynuzu ve kırmızı papağan tüyü gibi nesnelere para olarak kullanılırken daha sonraları altın, gümüş gibi madenler kullanılmıştır. Sıralanan bu nesnelere taşıma, kullanım zorluğu gibi sebepler altın, gümüş sertifikalarının ve banknotların para olarak kullanımına yol açmıştır. Daha sonra her ülke kendi merkez bankasını kurarak kendi para birimini çıkarmıştır. Bu para birimlerinin zamanla altın veya gümüş karşılıklarının ortadan kalkması itibari para kavramını ortaya çıkarmıştır. İtibari para: hükümet kararına göre çıkartılan dolayısıyla ödeme aracı olarak değerini yasalardan alan, altın, gümüş vs. karşılığı olmayan, mal ve hizmet satın alma amacıyla kullanılan banka kâğıdı veya kâğıt para şeklinde tanımlanabilir. İtibari paranın değeri temel anlamda çıkarıcı ülkenin ekonomik ve siyasi gücü ve teknolojik seviyesine bağlıdır. Gelecekte itibari paraların da ortadan kalkmasıyla; dijital para birimi çalışmaları, kripto para birimleri ve bunların geleceği ile ilgili yeni tartışmalar söz konusudur.

Küreselleşen ve hızla değişen günümüz ekonomilerinde, teknolojinin etkilemediği unsur neredeyse yoktur. Bunlardan biri de mal ve hizmet değişimlerinde paranın nasıl ve ne şekilde ödeneceği konusudur. Bu bağlamda teknolojik ilerleme sürecinde ortaya çıkan en önemli gelişmelerden birisi şüphesiz ki dijital para unsurudur. Dijital para, bir ödeme aracı olarak ekonomiyi çok farklı yönlerden etkilemektedir. Kâğıt paranın bir ikamesi olan dijital para, tüketicilerin günlük hayatlarında gittikçe artan oranda yer kaplayan bir kullanım hacmine sahiptir. Bu yüzden ufak hacimli işlemlerde bile kullanılmaya başlayan dijital paranın, kâğıt paranın bir ikamesi olması yerine, onun yerini alarak kâğıt paranın tamamen kullanımdan kaldırılması halinde ortaya çıkabilecek olan fayda ve maliyetlerin neler olacağı sorusu, günümüzde en çok dikkat çeken sorular arasında yerini almıştır.

Eğer dijital para çalışmaları başarılı olursa merkez bankalarının itibari paradan vazgeçerek dijital bir para birimi yaratmaları mümkün olur mu? Bu çalışmada; bu sorudan yola çıkarak, ortaya çıkması muhtemel bir dijital para biriminin paranın klasik ve modern fonksiyonlarını yerine getirip getiremeyeceği ve paranın taşınması gereken özellikleri taşıyıp taşıyamayacağı tartışılmıştır. Merkez bankalarının kâğıt para yerine tamamen dijital para çıkartmaları halinde, itibari paranın kademeli bir şekilde tamamen kullanımdan kaldırılması sonucunda dijital paraya geçişin faydaları ve maliyetleri araştırılmıştır. İtibari paradan dijital paraya geçişin belirli koşullar altında gerçekleşeceği varsayılmıştır. Bu varsayımlardan biri; paranın fiziki olarak elle tutulamayacak olması ve kimlik kartı olarak oluşturulacak kartlara (telefona, saate, retina, parmak izine v.b.) tanımlı olması aracılığıyla işlemlerin gerçekleştirilmesidir. Bu anlamda para çıkarma yetkisi yine sadece Merkez Bankalarında olacaktır. Bu çalışma günümüzde tüm ülkeler tarafından benimsenen itibari para sisteminin ortadan kalkması durumunda (özellikle kripto para birimlerinin sıkça tartışıldığı günümüzde) yeni bir para türünün ortaya çıkması ve bunun muhtemel sonuçlarını ortaya koyarak literatüre katkı sağlamayı amaçlamıştır.

1. PARANIN TANIMI VE GELİŐİM SÜRECİ

Paranın kullanımından önce takas (trampa) ekonomisi söz konusuydu. Ancak satıcının- alıcının birbirini bulmak için çok zaman (çaba) harcaması gerekliliği, ihtiyaçların karşılıklı çakışması gerekliliği, bazı malların bölünmesinin mümkün olmaması, takas oranlarında ortaya çıkan zorluklar ve takas ekonomisinde servet biriktirmenin zorluğu gibi unsurlar, alışverişlerde bu tür zorlukları ortadan kaldıracak herkes tarafından kabul edilen ortak bir değer ölçüsünün kullanılmasını gerektirmiştir.

Önemine ve geniş kullanım alanına rağmen tanımı üzerinde evrensel bir birlik oluşturulamayan paranın doğası, zamanla değişmekte ve gelişmektedir. Para ile ilgili ilginç tanımlardan bir tanesi ise Şu şekildedir; para: bir Şey almadan önce bir Őeyler karşılığında aldığın hiçbir Őeydir (Soddy, 1934: 24, Akt. Yurtçicek, 2013). Parayı tanımlamanın en genel yolu, paranın işlevlerini açıklamaktan geçmektedir. Bu anlamda bir tanım yapılacak olursa para; malların ve hizmetlerin değerini belirleyen ortak bir değer ölçüsü, mal, hizmetlerin satın alınmasında ve borçların ödenmesinde kullanılan, herkes tarafından kabul gören bir mübadele aracı, hesap birimi, bir değer biriktirme aracı, ödünç verme aracı olarak kabul gören herŐey olarak şeklinde tanımlanabilir.

İlkel dönemlerde ortak ticaret nesnesi olarak bütün elverişsizliğine rağmen hayvanlar kullanılmıştır. Habeşistan'da tuz, Hindistan'ın bazı bölgelerinde deniz kabukları, Virginia'da tütün, Newfoundland'de kurutulmuş morina balığı ticarete ve mübadelede kullanılan nesnelere diğer çarpıcı örneklerdendir. Ancak az yıpranır olma, bölünebilir ve birleştirilebilir olma, daha az fireyle saklanabilir olma gibi özellikleri nedeniyle metallerin kullanımı ileriki zamanlarda daha çok tercih edilmiştir. Bu süreç madeni paranın doğmasına neden olmuştur (Smith, 1776/ 2004: 34-38).

Para kime geçerse geçsin o bireyin beklentisinin, para ile bir Őeyler alabilecek olması durumu, paranın değerinin "güven" unsuruna bağlı olduğunun göstergesidir. Paraya güvenmek, parayı ihraç edene güvenmeyi de gerektirir (King, 2006: 8). Para bir çeşit senettir. Modern ekonomide dolaşımda olan birçok para tipi söz konusudur. Her tip para, farklı gruplar arasındaki senedi temsil etmektedir. Buna göre üç tip paradan söz etmek mümkündür: İtibari para (fiat money), banka mevduatları (bank deposits) ve merkez bankası rezervleri (central bank reserves). Bunların her birini Şu şekilde açıklamak mümkündür (McLeay vd., 2014: 7-11):

- İtibari para, Merkez Bankaları tarafından hükümet kararına dayalı çıkarılan, herhangi başka bir varlığa (altın ve gümüş gibi) çevrilemeyen ve elinde tutan kişiye ödenmesi vaat edilen banknotlardır. Ticari bankaların mevduatların çekilmesi olasılığına karşı ellerinde az miktarda nakit para tutmasının yanı sıra, daha çok tüketicilerin sahip olduğu para tipidir.

- Banka mevduatları, ticari bankalardan tüketicilere verilen senet niteliğindedir. Ekonomide bireyler ve firmalar tarafından tutulan nakit para oldukça azdır. Geri kalan kısım ise banka mevduatlarından oluşmaktadır. Banka mevduatları farklı birçok formda olabilir. Tüketiciler tarafından tutulan vadesiz mevduatlar ve tasarruf hesapları ile yatırımcılar tarafından satın alınan tahvil ve bonolar buna örnektir. Modern ekonomide bunlar elektronik olarak kayıtlıdır.

- Merkez bankası rezervleri, merkez bankalarından ticari bankalara verilen senet niteliğindedir. Para politikasının ve diğer birçok amacın önemli bir aracı olduğu için büyük önem arz etmektedir.

2. PARA TÜRLERİ

Geçmişten itibaren ekonomik ve ticari yaşamda, alış-verişlerde birçok metanın para yerine kullanıldığını görmekteyiz. Kullanılan metaların değişmesiyle beraber bu süreçte yeni para türleri ortaya çıkmıştır. Bu bölümde, günümüze kadar ortaya çıkan para türleri açıklanmaya çalışılmıştır.

2.1. Mal (Emtia) Para

Tarihte tuz, bazı hayvanlar, midye kabukları papağan tüyü, balık, zeytinyağı, çivi, keçiyoynuzu, deniz taşları gibi maddeler para olarak kullanılmıştır. Daha sonraları ise altın ve gümüş formundaki metal paralar bölgesel çapta ve uluslararası alanda ödeme aracı olarak kullanılmışlardır. Metal paraların ortaya çıkmasıyla birlikte hangi metalin ne kadar mal ve hizmet alabileceği, başka bir deyişle paraların birbirlerine karşı göreceli değerleri, metallerin değerine göre belirlenmeye başlamıştır. Böylece altın diğer metallere göre daha fazla alım gücüne sahip olmuştur (Uzunoglu, 2007: 1).

2.2. Temsili Para

Nominal değeri ile reel değerinin farklı olduğu paralardır. Temsili paraların kendi değerleri üzerinde yazılan değerlerin çok altındadır. Temsili paralar kronolojik sırayla; altın ve gümüş sertifikaları, banknot, kâğıt para ve madeni paradır (Ergun, 2013: 127). Altın ve gümüşün saklanması ve biriktirilmesinin zorlaşması üzerine temsili paralara geçilmiştir. Temsili paraların üzerinde yazılı rakam karşılığında, altın veya gümüş ödeneceğini gösteren ödeme araçlarıdır. Örnek verecek olursak: altın gümüş banknotları ve altın sertifikalarıdır. İngiltere’de tüccarlar altınlarını Goldsmith’lere götürerek karşılığında Goldsmithnotes adı verilen ödemelerde ve ticarete kullanılabilen gerektiğinde altına çevrilebilen senetler almaya başlamışlardır. Aldıkları bu senetleri alışverişlerde kullanmışlar istediklerinde ise gidip altına çevirebilmişlerdir. Bu durum daha sonra bankaların da devreye girmesiyle banknotların ortaya çıkmasına yol açmıştır.

2.3. İtibari Para

Modern ekonomilerde değeri tamamıyla itibari olan kâğıt paralar kullanılmaktadır. İtibari paranın gücü altın veya gümüş gibi değerli madenlerden gelmez, bunun yerine hükümetin kâğıt parayı yapılacak ekonomik işlemlerde yasal ödeme aracı olarak ilan etmesinden gelir. Mal paraların hakiki değerleri olmasına rağmen itibari paralarda bu tür bir durum sözkonusu değildir. Başka bir deyişle itibari paraların hakiki değeri yoktur (Ünsal, 2017: 569). İtibari paraların altın veya gümüş karşılığı olarak bir değeri de bulanmamaktadır. Yalnızca bir kâğıt parçası olan bu paraların kullanılmasının tek nedeni devletin bu kâğıtları yasal ödeme aracı olarak ilan etmesi ve ülke vatandaşlarının bunu kabul etmesidir (Akdiş, 2001: 9-10). İtibari paralar, devlet tarafından yapılan hukuki düzenlemeler ile dolaşıma sunulmaktadır ve devletin para basma tekeline dayanmaktadır. Alacaklı bu sistemde, herhangi bir değerli maddeye dayanmasa dahi kanuni parayı kabule zorlanmaktadır. Bu nedenle,

mal ve hizmet satışında ulusal parayı kabul eden kişi herhangi bir değerli şey almamakta, bunun yerine tedavüldeki parayı basan finansal kurumun ödeme yükümlülüğünü almaktadır (Yurtçicek, 2013).

İtibari para olarak kağıt kullanılmasının sebebi, kâğıdın maliyetinin yok denecek kadar az olmasıdır. Bu durumda, basılacak para miktarını belirleyen altın gibi maddi bir ölçü veya herhangi bir sınırlama söz konusu değildir. Bu nedenle devlet yada merkez bankaları, para miktarını belirlerken, ekonomik amaçlara ulaşmak için istediği şekilde belirleyebilmektedirler. Kâğıt para standardı çeşitli sınırların kalktığı ve serbestleştiği para sistemini yansıtmaktadır. Ancak bu serbestiyi keyfilik olarak değil para politikalarının yönetilmesinde ortaya çıkan bir serbestlik olarak algılamak gereklidir (Aren, 1989: 30).

2.4. Alternatif Para

Alternatif para birimleri; merkezi otorite tarafından çıkarılan para birimlerine bir alternatif niteliği taşıyarak belli bir bölge sınırları içerisinde kabul gören ve kullanılan para birimleridir. Bu tür paraların çıkarılmasının amacı kabul gördüğü bölgedeki bölgedeki üretimi ve ticareti artırmak, bölgedeki ekonomik aktiviteyi canlandırmaktır. Dolayısıyla bu tür bir ihtiyaçtan dolayı oluşturulmaktadır.

Oluşturulan bu alternatif para birimi, o bölgede yaşayanlar tarafından kabul gördüğünde yaygınlaşmakta ve kullanımı artmaktadır. Alternatif para kullanımı lokal ekonomi yavaşlarken, artmakta, lokal ekonomi canlanırken ise azalmaktadır. Ancak bu tür paraların, diğer bölgelerde yada ülkelerde kullanımları ve kabul edilmeleri çok sınırlı düzeyde olmaktadır. Dünyadaki örneklerine bakıldığında; bölgenin ekonomik aktivitesini geçici bir süre için artırdığı, uzun vadede ise ekonomik anlamda istikrarsızlık ve dengesizliklere yol açtığı düşünülmektedir. Dünyadan örnek vermek gerekirse İngiltere’de kullanılan Bristol Pound, Kanada’daki Canadian Tire parası, Amerika’nın Massachusetts eyaletinde kullanılan BerkShare, Meksika’da Tumin en bilinen alternatif para birimleridir (Çarkacıoğlu, 2016: 5).

2.5. Dijital Para (Elektronik Para)

Dijital para, parasal bir değer, elektronik para üreticisi dışındaki işletmelere ödeme yapmak üzere elektronik ortamda depolanmasıdır (www.ecb.europa.eu). Dijital paranın diğer bir tanımı Avrupa Parlamentosu’nun 2009/110/EC sayılı ikinci e-para direktifinde şu şekilde yapılmaktadır; elektronik, manyetik olarak saklanabilen, para karşılığı ihraç edilen, ihraççının borcunu ifade eden, ödeme yapmak amacıyla alınan ve elektronik para kuruluşu haricinde gerçek ve hükmi şahıslar tarafından kabul edilen araçlardır (Yurtçicek, 2013: 123). Bu tanıma göre nakit paralar, dijital ortama aktarılarak nakit yerine kullanılmaktadır. Dijital para sistemlerinin birçok avantajı vardır. Bunlardan bazıları; geliştirilmiş rekabet, erişilebilirlik ve esneklik gibi unsurlardır (Barrdear ve Kumkoof, 2016: 5).

Avrupa Birliği ülkelerinin tümü tarafından kabul edilen Elektronik Para Kuruluşları Direktifine (2009/110/EC) göre dijital para şu üç unsuru taşımalıdır:

1)Elektronik anlamda kayıtlı olmalıdır 2)Elektronik parayı çıkaran kuruluş tarafından kabul edilen fon karşılığı çıkarılmalıdır 3)Elektronik parayı çıkaran haricindeki diğer tüzel veya gerçek kişiler ödeme aracı olarak bu parayı kabul etmelidirler. Elektronik parayla ilgili diğer bir yasal düzenleme olan Ödeme Hizmetleri Direktifi (2007/64/EC) dijital paranın kullanılmasına dair çeşitli kuralları

belirlese de, dijital paranın ihraç edilmesi konusunda herhangi bir hüküm getirmemektedir (Sarıkatiçoğlu vd., 2015: 94).

2.6. Sanal Para

Sanal para birimleri, ne bir merkez bankası, ne de bir kamu otoritesi tarafından verilen değer dijital temsili olarak tanımlanırlar. Ayrıca bir itibari paraya bağılıkları da yoktur. Ancak gerçek ya da tüzel kişiler tarafından değişim araçları şeklinde elektronik olarak aktarılabilir, saklanabilir veya takas edilebilirler. Değer esas olarak dijital formda temsil edilmektedir. Dijital para ile sanal para arasındaki fark; sanal paranın bir itibari paraya bağılı olmaması, yani itibari para cinsinden sabit bir değerinin olmamasıdır. Buna karşılık dijital para manyetik ve elektronik olarak depolanarak ödeme işlemlerinin yapılmasına gerçek veya tüzel kişiler tarafından kullanılabilir. Sanal para birimleri ise belli bir sanal ortamda belli mal ve hizmetleri satın almak için belli kişi ve şirketlerce kullanılabilirler (EBA, 2014: 11). Bu para türü özellikle sanal ortamda video oyunlarında çeşitli ürünleri satın almak için kullanılabilir ve sadece o ortamlarda geçerliliğini korur.

2.7. Kripto Para

Kripto paralar, bir merkezden diğer bir merkeze transfer edilebilir nitelikte olup, güvenlikleri kriptolojik yöntemlerle sağlanmaktadır. Günümüzdeki popüler konulardan biri olan ve dolaşımda bulunan bu para birimleri devletler dışındaki kişiler, organizasyonlar ya da şirketler tarafından üretilmektedir. Bu paralar, herhangi bir merkezi otorite yada merkez bankası tarafından çıkarılmadığı gibi herhangi bir banka hesabında tutulması da gerekmemektedir (White, 2015: 383). Dolyayısıyla bu para birimlerinin temelinde yatan unsur kriptografik mekanizmalardır. David Chaum 1982 yılında dijital para kavramını ilk kez ortaya atarken kriptografik yapıtaşları kullanılmasını söylemiş ancak bu parayı merkezi bir otoritenin yönetmesini önermiştir. Sonraki yıllarda, peer-to-peer (P2P), yani işlemlerin merkezi bir yapı gerektirmeden dağıtık bir sistemle gerçekleştirilebileceği dağıtık sistemler geliştirilmeye çalışılmıştır. Bu görüşden hareketle başarıya ulaşan ilk dağıtık model Satoshi Nakamoto tarafından 2008 yılında Bitcoin adıyla yeni bir dijital para birimi ve yeni bir ödeme sistemi olarak önerilmiştir (Khalilov vd., 2017).

Günümüzde, Bitcoin'in altyapısını oluşturan *Blockchain* yapısı en popüler finansal teknoloji konularının arasındadır. Hatta sadece kripto para sektöründe değil diğer birçok sektörde de kullanılmaya başlanmıştır. Bitcoin'in kabul görmesiyle birlikte kripto paraların sayısı da artmıştır. "Kripto para olarak ismilendirdiğimiz bu para birimlerinin Pazar değeri 12 milyar doların üzerindedir ve sayıları da 14002den fazladır. Bitcoin'den sonra en bilinenleri Ethereum, Zcash, Ripple'dır (Khalilov vd., 2017).

Kripto para birimleri, paranın evrimindeki yeni bir aşama olarak değerlendirilebilir. Bunların başarılı olup olmayacağını söylemek için erkendir. Kripto para birimleriyle ortaya çıkan bazı ödeme sistemleri finans dünyasında yer alan diğer aktörler tarafından yeterince kabul görmüş durumda değildir. Buna rağmen geleceğe yönelik yapılan tahminlerde bu para birimlerinin internet kullanımındaki artışa ve tanınırlıktaki artışa paralel şekilde giderek daha fazla kabul göreceği ve değişim aracı olarak giderek daha fazla kullanılacağı tahmin edilmektedir.

Dünyada giderek artan teknolojik gelişmeler, paranın şuan bildiğimiz haliyle varlığını sürdürmesini zorlaştırmakta, globalleşen dünyada finansal ilişkilerin daha hızlı ve kolay bir şekilde gerçekleşmesini sağlayacak yeni arayışlar ortaya çıkarmaktadır. Ancak, bu yöndeki değişiklikler, başta merkez bankacılığı anlayışı olmak üzere denetleyici ve düzenleyici otoritelerin de yeni bir sürece girmelerini gündeme getirecektir. Ayrıca bu kuruluşların para politikası üzerindeki etkinliğini de azaltabilecektir. Dolayısıyla, merkez bankaları şu anda sahip oldukları para politikası araçlarını yeni ortaya çıkacak olan finansal duruma göre değiştirmek ve yeniden kurgulamak zorunda kalacaklardır. Sonuç olarak, gelecekte kripto para birimlerinin kullanımının daha da yaygınlaşması, hem hükümetleri hem de finansal kuruluşları ortaya çıkacak etkileri değerlendirmeye iterek, bu para birimlerinin ekonomik sisteme entegre olmalarını sağlayacak gerekli düzenlemeleri yapmaya zorlayacaktır (Atış, 2014: 6).

3. ÖDEME SİSTEMLERİ

Modern ekonomide para, teknolojideki hızlı değişime bağlı olarak büyük değişim süreçlerinden geçmektedir. Ödeme aracı olarak kullanılan para, hızlı değişen ve gelişen bu ekonomilerde oldukça farklı formlara bürünmüştür. Ödeme sistemi; bir ülkede ya da para alanında, paranın dolaşımını kolaylaştıran araçlar, araçlar, prosedürler, işlemler ve bankalararası fon transferler sistemlerinden meydana gelen eksiksiz bir kümeyi anlatmaktadır. Ödeme aracı ise, fonların, borçlu taraftan alacaklı tarafa transfer edilmesini sağlayan araç ya da prosedür setine verilen isimdir. Borçlu taraf ve alacaklı taraf arasındaki ilişkiye ve işleme bağlı olan, her biri farklı nitelikte farklı birçok ödeme aracı bulunmaktadır. En genel ayırım nakit ödeme araçları ve nakit olmayan ödeme araçları şeklinde yapılmaktadır (European Central Bank, 2010: 25-33):

- Nakit ödeme araçları: Genellikle bireyler ya da ticaretle uğraşanlar arasında yüz yüze yapılan ve düşük miktardaki ödemeleri kapsayıp banknot ve bozuk para kullanılarak yapılan işlemleri kapsamaktadır.
- Nakit olmayan ödeme araçları: Hesaplar arası fon transferini kapsamaktadır. En genel nakit olmayan ödeme araçlarını genel amaçlı araçlar ve özel amaçlı araçlar olarak ikiye ayırmak mümkündür. Buna göre genel amaçlı araçlar kredi transferleri, doğrudan borçlandırma, kartlı ödeme (hesap kartı, kredi kartı vs.) ve çekleri içermektedir. Özel amaçlı araçlar ise havale, seyahat çekleri, banka çekleri ile akreditif mektupları ve kambiyo senetlerini kapsamaktadır.

Dijital para, ödeme sistemindeki yenilikleri ve paranın yeni formunu yansıtmaktadır. Dijital para, elektronik para (e-money)'dan mobil para (mobile money)'ya kadar birçok terimi kapsayan şemsiye niteliğinde bir terimdir. Dijital para, nakit paraya alternatif olan ve elektronik olarak tutulan her türlü kayıtlı değeri ifade etmektedir. Bu değer, düzenlenen parasal değerden az değildir. Dijital paraya, hediye kartlarından, sanal para türlerine (Bitcoin gibi) kadar birçok örnek verilebilir. Mobil para ise mobil telefon aracılığıyla ulaşılabilen çeşitli finansal hizmetleri kapsamaktadır. Mobil para, dijital paraya erişimi de kapsamaktadır. Ancak birçok mobil para servisi hala nakit temellidir (Shrier vd., 2016: 4-5).

Yaklaşık son yirmi yıldır çok çeşitli ödeme araçları tüketici kullanımına sunulmuştur. Modern ödeme araçlarının kullanımındaki artış, ödemelerin geleneksel metotlarından olan nakit para ve çek kullanımını azaltmaktadır. Ticaretteki sürdürmelerin ortadan kaldırılabilmesi için öncelikle iyi tasarlanmış bir ödeme altyapısına ihtiyaç vardır (European Central Bank, 2010: 25). Bu sebeple dijital para türünün herkes tarafından benimsenebilmesi için güvenilebilir ve emniyetli bir ödeme mekanizmasının geliştirilmesi en önemli konulardan biridir.

4. LİTERATÜR TARAMASI

İlerleyen zamanlarda, dijital paranın şu anda kullandığımız kâğıt parayı ortadan kaldırıp kaldırmayacağı merak konusudur. Tarihin çeşitli dönemlerinde ödeme araçlarının bir arada kullanıldığı bilinen bir gerçektir. Günümüzde de kâğıt para, metal para, çek, kredi kartları, elektronik fon transferleri ve elektronik kredi transferleri bir arada kullanılmaktadır. Para yüklü kartlar da bunlar arasında yer edinmeye çalışmaktadır (Freedman, 2000: 219). Literatürde kâğıt paranın tamamen kaldırılmasını ve dijital paraya geçişi araştıran çalışma oldukça azdır. Çalışmalar daha çok raporlardan oluşmaktadır.

Dias (2001)'in çalışmasının amacı dijital paranın geniş rolünü ve onun para politikasına etkisini tartışmaktır. Dijital para, ödeme mekanizması olarak ekonomiyi iki noktada etkilemektedir. Birincisi para politikası temelindedir. İkincisi ise tüketicilerin refahları üzerine olan etkidir. Buna göre eğer toplumun refahı artıyorsa, dijital para kullanımı uzun süreli olabilir; aksi takdirde kullanılmayacaktır. Çalışmada; dijital para içsel para ve dışsal para olarak iki gruba ayrılmıştır. İçsel para, Merkez Bankaları tarafından; dışsal para ise özel bankalar tarafından ihraç edilen paradır. Para içsel olmalı yani hükümet tarafından kontrol edilmelidir. Dijital paranın sebep olduğu refah ve parasal etkiler üç temelde özetlenmiştir: kâğıt para talebini azaltmaktadır, hükümetin senyorej gelirini düşürmektedir, para talebini toplamda artırmaktadır, bu durumda da genel olarak toplumun refahı artmaktadır.

Rogoff (2014), çalışmasında; kâğıt paranın aşamalı olarak ortadan kaldırılması fikrinin yanlısı olan ve bunun karşısında olan görüşlerin vurguladıkları temel noktaları özetlemektedir. Kademeli bir şekilde ortadan kaldırılmasını savunanlar; kâğıt paranın varlığı, Merkez Bankaları için politika faiz oranını sıfırın altına indirmeyi zorlaştırmakta ve kağıt paranın, işlemlerin gizli olmasına ve eylemlerin hükümetlerden gizlenmesine yardım ederken, dijital paraların her çeşidinin hükümet tarafından kolay izlenebilirliğe sahip olduğu ve bu şekilde yasal olmayan aktiviteler ve vergi kaçakçılığını önleyeceğini vurgulamaktadırlar.

Lotz ve Vasselın (2015) çalışmalarında nakit para ve dijital para arasındaki rekabeti incelemektedir. Yeni ödeme araçlarının başarılı olup olamayacağını anlamak açısından alıcıların ve satıcıların kararlarının kritik role sahip olduğunu vurgulamaktadırlar. Dijital paranın yaygınlaşmasına yönelik bazı tespitleri ise şu şekildedir: tüketicilerin dijital para mı nakit para mı tutacaklarına ilişkin kararları temel olarak iki esasa dayanmaktadır, birincisi nakit paranın çalınma riski ikincisi ise dijital paranın gelecek işlemlerde kullanılma olasılığıdır. Dijital paranın nakit paradan daha güvenli olması durumunda kabul edilirliliği artacaktır. Dijital paranın evrensel olarak bütün piyasalarda kabul edilebilirliğinin olması gerekir.

Vasselin (2016), nakit para ve mobil para arasındaki rekabeti araştırmıştır. Çalışmada geleneksel satıcıları ve modern satıcıları birbirinden ayırmaktadır. Buna göre geleneksel satıcılar sadece nakit para kabul etmekte; modern satıcılar nakit ve mobil para kabul etmektedirler. Miktar bölüşümüne odaklanan Kalai pazarlık çözümü temelinde, kuponların (coupons) mobil ödemeyi kolaylaştırdığını ifade etmiştir. Satıcı pazarlık gücüne sahip değilse, kupon uygulanabilir değildir sonucuna ulaşmıştır.

Bissessar (2016) raporu, Karayipler'in alt bölgelerinde, dijital para teknolojisinin kullanımını, fırsatlar ve risklere dikkat çekerek incelemektedir. Çalışmanın bulgularına göre Karayipler ödeme teknolojilerine gelen yeniliklerden avantaj sağlamaktadır. Dijital para ve mobil para bu bölgeye katkı yapabilecek teknolojilerken, bunların gelişmeleri, finansal düzenlemeler temeli ile ilgili gönülsüzlükler nedeniyle kısıtlanmaktadır. Yeniliklerin geliştirilmesini ve teşviki için bir dönüşüme ihtiyaç vardır.

He vd., (2016), IMF personeli tarafından sanal paranın temel özelliklerini ve buna yönelik düzenleme ve politikalar için çıkarımlarını sundukları bir rapor yayımlanmıştır. Raporda sanal para, takas kuruluşlarına uğramaya gerek kalmadan, mübadelenin gerçekleştirilebilmesini kolaylaştıran özel sektör sistemleri olarak tanımlanmaktadır. Ödeme ve transfer yapmada yüksek hız ve etkinlik sağlaması ile bunun yanı sıra finansal erişimi kolaylaştırması, bu sistemin faydaları arasında gösterilmektedir. Ancak bunların ötesinde, diğer raporlarda ve makalelerde de vurgulandığı gibi, sanal para sisteminin kara para aklama, terör finansmanı, vergi kaçakçılığı ve sahtekârlık gibi risklerinin de bulunduğu vurgulanmaktadır.

Güncel gelişmelere de örnek vermek gerekirse, Venezuela, petrol rezervlerine bağlanan "Petro" isimli kendi dijital parasını çıkartmıştır. Rusya'daki Kripto Para ve Blockchain Birliği (RACIB) 2019 yılında kullanılabilircek CryptoRuble adlı dijital bir paranın hazırlığı içerisinde olduğunu belirtmiştir. Estonya hükümetinden yapılan açıklamada, "Estcoint" adlı sanal para biriminin kullanımına geçilebileceği belirtilmiştir. in, Hindistan, Japonya, Kanada, İsviçre gibi ülkelerin hükümetleri ve merkez bankaları, devlet destekli dijital para biriminin en iyi nasıl olacağı konusunda projeler hazırlamaktadırlar. Singapur'un UBIN projesi, Kanada'nın Jasper projesi, ABD'nin FedCoin düşüncesi ve İsveçli banka Riksbank'ın e-Krona, Japonya'nın JCoin projesi gibi dijital para projeleri bulunmaktadır. Ayrıca, Kazakistan'da CryptoTenge adlı, kendi devlet destekli dijital parasını çıkarmayı düşünmektedir. İsrail, İsrail Şekeli'ne karşılık gelecek ulusal bir dijital para birimi başlatmayı düşündüğünü belirtmiştir.

5. ORTAYA ÇIKMASI MUHTEMEL DİJİTAL PARA BİRİMİNİN PARANIN ÖZELLİKLERİ AÇISINDAN DEğerLENDİRİLMESİ

Para olarak kabul edilecek her şeyin bazı temel özellikleri taşıması gereklidir. Bunlar taşınabilirlik, dayanıklılık, standardizasyon, bölünebilirlik, taklit edilememe gibi özelliklerdir (Günel, 2010: 8-9). İtibari paranın ortadan kalkmasıyla ortaya çıkması muhtemel bir dijital para biriminin bu özellikleri taşıyıp taşıyamayacağı aşağıda tartışılmıştır.

Taşınabilirlik: Paranın kolay taşınması; farklı yerlere aktarımını kolaylaştırırken kullanımla kolaylığı yaratacaktır. Para yerine kullanılan bazı metallerin (fil dişi gibi) taşınması zorken ve ilk kağıt paralar çok büyük boyutlarda basılmaktayken, günümüzde giderek küçüldükleri görülmektedir. Gelecekte ortaya çıkması muhtemel bir dijital para türünün (karta, saate, telefona, retinaya, parmak izine v.b. tanımlı) taşınabilirlik hususunda itibari paradan çok daha başarılı olacağı söylenebilir.

Dayanıklılık: Para olarak kullanılan ödeme araçlarının zaman içinde veya çok kullanıldıkça fiziksel niteliğini yitirmemesi gereklidir. Dijital para türünde fiziksel anlamda yıpranma söz konusu olmadığından dayanıklılık da üst seviyede olacaktır.

Standardizasyon: Para olarak kullanılan ödeme araçlarının fiziksel olarak ayırt edilebilir kalitede ve şekilde olması gereklidir. Herhangi bir nesneye tanımlanmış bir dijital para biriminde fiziksel anlamda bir kullanım söz konusu olmayacağı için belli bir şekil ya da ayırt edilebilir bir kaliteden bahsetmek mümkün değildir. Çok daha homojen bir yapı söz konusu olacaktır.

Bölünebilirlik: Para olarak kullanılan ödeme araçlarının değişik ölçeklerdeki alış-verişlerin yapılabilmesini mümkün kılacak şekilde olması gereklidir. Bu durum ticari hayatın kolayca sürdürülebilmesi için önemlidir. Hem düşük tutardaki ürünlerin alınabilmesi için hem de kuruşlu tutarların daha kolay ödenebilmesi için bölünebilirlik önem taşımaktadır. Bu anlamda herhangi bir yere tanımlı dijital para birimiyle her türlü bölünebilirlik kolaylıkla sağlanabilecektir.

Taklit edilememe: Ödeme araçlarının kolayca üretilmemesi veya kolayca taklit edilmemesi alışverişlerin güvenliği açısından önem taşımaktadır. Kolay taklit edilmesi paraya ve ekonomiye olan güveni sarsacaktır. Gelecekte ortaya çıkması muhtemel bir dijital para türünde fiziki anlamda para basmaya gerek olmayacağından taklit edilme gibi bir riski olmayacaktır. Ancak siber anlamda bir güvenlik riskinin olduğunu söyleyebiliriz.

6. ORTAYA ÇIKMASI MUHTEMEL DİJİTAL PARA BİRİMİNİN PARANIN FONKSİYONLARI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

İtibari paranın ortadan kalkması durumunda ortaya çıkması muhtemel dijital bir para birimi acaba paranın fonksiyonlarını yerine getirebilir mi? Günümüzde paranın klasik fonksiyonları ve modern fonksiyonu olmak üzere 4 temel fonksiyonundan söz edebiliriz. Bunlar: (Günel, 2010: 9-10)

Değişim Aracı Olma Fonksiyonu: İktisadın tanımı gereği gündelik hayatta insan ihtiyaçları sonsuzdur. Bu ihtiyaçları gidermek amacıyla insanlar paraya ihtiyaç duymaktadırlar. Sadece insanlar değil, şirketler ve devletler de çeşitli işlemlerin gerçekleştirilebilmesi için paraya ihtiyaç duyarlar. Bu anlamda para bir değişim aracıdır.

Bu fonksiyon bazı kaynaklarda ödeme aracı olma fonksiyonu olarak da geçmektedir. Bu özelliğiyle para, mal ve hizmetler satın alımlarında genel olarak kabul gören nesnedir. Para, borçlunun borcunu ödeme yükümlülüğünü yerine getirebilmesi için kullanılması zorunlu bir araçtır. Bu özellik paraya; mal, hizmet alışverişinde ve borçların ödenmesinde herkesçe kabul edilen bir ödeme aracı olma

niteliği kazandırmaktadır. Paranın çeşitli ödemeleri gerçekleştirmek için talep edilmesinin ana sebebi, talep eden kişiye bir satın alma gücü sağlamasıdır. Ancak paranın bu fonksiyonu gerçekleştirmesi için değerinin istikrarlı olması gereklidir (Parasız, 2012: 7). Değişim aracı olarak parayı kullanmak zaman kazandırmaktadır. İtibari paranın ortadan tamamen kalkmasıyla ortaya çıkması bir dijital para türünün paranın değişim aracı olma fonksiyonunu ne derece sağlayacağı aslında bu para biriminin ekonomik birimlerce kabul edilme durumuyla doğrudan bağlantılıdır. Böyle bir paranın alış-verişlerde sıklıkla kullanılması ve bunun için gerekli teknolojik altyapının paranın geçtiği bütün ekonomik birimlerde oluşturulması bu para biriminin değişim aracı olma fonksiyonunu sağlamasını kolaylaştıracaktır. Özellikle teknolojik ilerlemeler sonucunda ekonomik birimler giderek daha hızlı, kolay ve pratik bir şekilde işlemlerini gerçekleştirmek istemektedirler. Bu durum bu tür bir para biriminin toplum tarafından kabullenilip, benimsenmesini kolaylaştıracaktır.

Hesap Birimi Olma Fonksiyonu: Bazı kaynaklarda paranın bu fonksiyonu, değer ölçüsü veya muhasebe birimi şeklinde de geçmektedir. Paranın hesap birimi olarak kullanılması bizi binlerce mal cinsinden fiyatı akılda tutma zorluğundan kurtarmakta, ekonomik ölçümler yapılmasını ve kayıt tutmayı kolaylaştırmaktadır. Para, mal ve hizmetlerin değerini belirlemede, mal varlığını ve borçları hesaplamada yararlı olmakta ve mal ve hizmetlerin fiyatlarını ölçmektedir. Hesap birimi olarak para tıpkı metre, gram gibi düşünölmelidir (Parasız, 2012: 5).

Bir paranın hesap birimi olma fonksiyonunu yerine getirmesinin en önemli şartı kullanıldığı bölgede genel kabul görmesidir. Zamanla değişimlerde kabul görmeyen para olarak kullanılan maddeler hesap birimi olma fonksiyonlarını yitirmişleridir. Günümüzde geçmiştekinin aksine mal ve hizmetlerin değeri; altın, gümüş, bakır veya diğer değerli madenler tarafından ifade edilmemektedir (Erol, 1999: 21).

Ortaya çıkması muhtemel dijital para biriminin paranın hesap birimi olma fonksiyonunu ne derece yerine getirebileceği ile değişim aracı olma fonksiyonunu yerine getirmesi birbiriyle paralellik arz etmektedir. Çünkü değişim aracı olarak ekonomik birimlerce kabul gördükçe; değer ölçüsü ve hesap birimi olarak mal ve hizmetlerin fiyatları da bu para cinsinden ifade edilmeye başlanacaktır.

Tasarruf ve Borç Verme Aracı Olma Fonksiyonu: Tasarruf aracı olma özelliği ile para mali güç ve servetin bir göstergesidir. Yine bu işlev sayesinde borçların ödenmesi daha kolay olmaktadır. Bu yönüyle, servet birikimi ve muhafazasını kolaylaştıran bir araçtır (Akyıldız, 1999: 17). İnsanlar tasarruf amacıyla gayrimenkul, otomobil, hisse senedi, tahvil v.b. alabilirler. Ayrıca parayı da tasarruf amacıyla kullanabilirler. Ancak paranın tasarruf fonksiyonunu yerine getirebilmesi için değerini koruması gereklidir. Eğer para değerini hızlı bir şekilde kaybediyorsa tasarruf aracı olarak başka yatırım araçları tercih edilecektir.

İtibari paranın tamamen ortadan kalkmasıyla ortaya çıkması muhtemel bir dijital paranın tasarruf ve borç verme aracı olma fonksiyonunu yerine getirmesi ise ortaya çıkacak yeni para biriminin değerinin istikrarlı bir yapıya sahip olmasına ve zaman içersinde değerini korumasına bağlı görünmektedir. Özellikle günümüzde kripto para birimlerinde olduğu gibi bu tür bir para biriminin değerindeki ani değişmeler bu fonksiyonun yerine getirilmesini zorlaştıracaktır. Bu fonksiyonun yerine gelmesi

daha uzun vadede ekonomik birimlerin bu yeni para türüne olan güvenlerinin artması sonucunda sağlanacaktır.

Ekonomi Politikası Olma Fonksiyonu: Bu fonksiyon paranın modern fonksiyonudur. Parayı merkez bankalarının basmasıyla beraber bu kurumlar para politikasının yönetim yönlendiren kurumlar haline gelmişlerdir. Günümüzde ülkeler çeşitli makro-ekonomik amaçlara ulaşmak için para politikasını aktif şekilde kullanmaktadırlar. Bu durum paranın sadece alış-verişlerde kullanılan bir araç değil aynı zamanda ekonomi politikası aracı olarak da kullanılan bir unsur haline geldiğini göstermektedir. Klasik iktisatçılar parayı yalnızca değişimi kolaylaştıran ve bu nedenle işlem güdüsüyle talep edilen bir araç olarak görmüşlerdir. Para onlara göre yalnızca değişim aracı ve değer ölçme aracıdır. Bu görüş 1930'lu yıllardan başlayarak değişmeye başlamış, paranın ekonomiyi etkilemede önemli bir politika aracı olabileceği görüşü ağırlık kazanmaya başlamıştır (Ergun, 2013: 126). Modern merkez bankacılığının geldiği nokta itibariyle fiyat istikrarı ve finansal istikrara odaklandığı görülmektedir. Bu iki amacın gerçekleştirilmesi için merkez bankaları para politikalarını aktif şekilde kullanmaktadırlar. Ayrıca zaman zaman yaşanan krizlerden (Mortgage krizinde ve AB Borç krizinde olduğu gibi) çıkış stratejileri kapsamında da para politikalarının yaygın şekilde kullanıldığını görmekteyiz.

Merkez bankalarının halen piyasaları etkileme gücüne sahip olmalarının temel sebebi, elektronik ortamda yapılıyor da olsa, tüm işlemlerin sonuçta rezerv para birimi üzerinden mutabakata tabi tutulması ve merkez bankalarının bu para birimi üzerinde bir kontrol gücüne sahip olmalarıdır. Eğer merkezi otoriteye bağlı olmayan dijital para birimlerinin kullanımında bir artış söz konusu olursa işlemlerin ve mutabakatların bunlara ait veri tabanlarında gerçekleşmesi, merkez bankalarının piyasadaki toplam para tutarını kontrol etme fonksiyonunu tehdit edecektir (Friedman, 1999: 328). Bu durum merkez bankalarının para politikasını yönlendirmede günümüzde kullanılan politika araçlarının yanına yeni araçların ortaya çıkmasını sağlayarak, merkez bankacılığı anlayışında yeni bir çağın başlangıcı olacaktır (Çay, 2015: 47). Bu yeniliklerden bir tanesi de merkez bankalarının kendi dijital para birimlerini çıkarmalarıdır. İlk aşamada dijital para birimi ve itibari para dolaşımında aynı anda kullanılabilir, ilerleyen zamanlarda ise tamamen bir dijital para birimine geçiş söz konusu olabilir. Ancak, itibari paranın terk edilerek dijital bir para birimine geçilmesi durumunda bu para türünün; paranın ekonomi politikası aracı olma fonksiyonunu ne derece yerine getirip getirmeyeceğini şu an için söylemek güçtür.

7. İTİBARİ PARANIN ORTADAN KALKMASIYLA ORTAYA ÇIKMASI MUHTEMEL FAYDA VE RİSKLER

Fayda ve maliyetlerin net anlaşılabilmesi için oluşturulması önerilen bu sistemin temel varsayımlarını ortaya koymakta fayda vardır. Yeni sistemde para çıkarma yetkisi yine sadece Merkez Bankalarında olacaktır. Bu anlamda sistemin mevcut durumdan tek farkı paranın fiziki olarak elle tutulamayacak olması ve kartlara, çipe, telefonlara, retina ya da parmak izine tanımlanacak olmasıdır. Gelecekte ülkelerin itibari parayı ortadan kaldırarak, dijital bir para birimi kullanımına geçtikleri

varsayılırsa ortaya çıkması muhtemel yeni sistemin fayda ve maliyetlerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

Tablo 1: Temel Avantajlar ve Dezavantajlar

Avantajlar ve Fırsatlar
<ul style="list-style-type: none"> • Şeffaflık • Verimlilikte artış • Vergi kaçırma engellenebilecek • Kara para aklama engellenebilecek • Kayıt dışı işçi çalıştırma engellenebilecek • Çalışanların sigortalarının yaptırılıp yaptırılmadığı daha kolay denetlenebilecek • Ödünç verilebilir fonlarda artış sağlanabilecek • “Yastık altı para” kavramı ortadan kaldırılabilir • Bankaların işlem maliyetlerinde düşüş meydana gelebilecek • Zamandan tasarruf sağlanacak • Fiziki anlamda para taşıma gerekliliği ortadan kalkacak • Ödeme kolaylığı sağlanacak • Rüşvet, hırsızlık v.b suçların önlenmesi azalması ortadan kalkması sağlanacak
Dezavantajlar ve Tehditler
<ul style="list-style-type: none"> • Senyoraj gelirinin ortadan kalkması • Sivil özgürlüklere müdahale olması • Farklı bir ülkenin parasının yurtiçinde dolaşabilecek olması • Sahte para yok ancak, dijital hackerlık ve siber saldırılara açık olması • Kabul edilme oranının belirsizliği • Sağlam bir teknolojik altyapı yatırımı gerekliliği • Yaşlı nüfusun kullanabilmesine yönelik zorluklar • Fiziksel nitelik taşımadığı için; elektrik olmadığında kullanılmayacak olması • Sistemin hızlı olması panik zamanlarında bankalardaki tüm paranın hızla çekilebilmesi

Ekonomik aktörlerin tamamının dijital para kullanmasıyla beraber daha kolay denetlenebilecek olan hesap hareketleri, devletin denetimini kolaylaştıracak bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Paranın fiziki varlığının ortadan kalkması ve kartlara tanımlanması ile birlikte sağlanacak en büyük fayda vergi kaçırmanın tamamen engellenebilecek olmasıdır. Nitekim hem bireylerin hem firmaların hesap hareketleri tamamen kayıt altında olacaktır. Kayıt altında olan ve fiziki olarak elle tutulamayan para, bireylerin yastık altı para yapmalarını da engelleyecek ve ödünç verilebilir fon arzını artıracaktır.

Firmalar açısından bakıldığında ise ücret ödemelerinin takibi sayesinde, hem kayıt dışı işçi çalıştırılması engellenmiş olacak hem de bu işçilerin sigortalarının yaptırılıp yaptırılmadığı bu sayede denetlenmiş olacaktır. Dezavantajlar ve maliyetler

açısından bakıldığında; en önemlileri bu sistemin, senyoraj gelirini ortadan kaldıracak olması ve sivil özgürlüklere müdahale edebilecek olmasıdır. Ayrıca çözüm üretilmesi gereken diğer bir unsur farklı bir ülkenin parasının yurtiçinde dolaşabilecek olması ihtimalidir. Diğer dezavantajlar ise nispi olarak ortadan kaldırılması daha kolay olanlardır. Örneğin siber saldırılar, artırılacak olan teknolojik güvenlik sistemleriyle çözülebilir. Nitekim bu sorun sadece bu çalışmada ele alınan yeni sistemin ürettiği bir sorun değil; günümüzdeki dijital ödeme sistemlerinin de ortak bir sorunudur. Dijital paranın yükleneceği kart, telefon, saat v.b. bir nesnenin kaybolması, çalınması, bozulması veya parasal değeri ifade eden verinin silinmesi gibi temel riskler kişileri özellikle yaşlıları bu para türünü kabullenmelerini zorlaştırıcı unsurlar olarak görülmektedir. Teknolojik altyapı yatırımı gerekliliği ve elektrik olmadığında kullanılamayacak olması ise parasal maliyetler olduğu için ek yatırımlarla çözülmesi gereken sorunlardır.

SONUÇ

Paranın tarihsel olarak geçirmiş olduğu sürece bakıldığında deniz kabuklarının ve birçok emtianın, altın ve gümüşün, Goldsmithnotes'ların, kâğıdın, alış-verişlerde kullanıldığını görmekteyiz. Teknolojinin geldiği seviye itibariyle itibari para olan kâğıt paraların nihai bir sonuç olduğunu söylemek güçtür. Paranın evriminin devam ettiği bundan sonraki süreçte itibari para kullanımının giderek azalması sonucunda dünyadaki ülkelerde teknolojinin de yardımıyla yeni bir para türü ortaya çıkması muhtemeldir.

Bu çalışmanın sınırlamaları kâğıt paranın kullanımından kademeli bir şekilde vazgeçilmesi ve tamamen ortadan kaldırılması sonucunda fiilen dolaşımı olmayan bir para türünün ortaya çıkmasıdır. Ayrıca, bu geçişin belirli koşullar altında gerçekleşeceği varsayılmıştır. Bu varsayımlara göre ortaya çıkması muhtemel yeni sistemde, günümüzdeki sistemden farklı olarak, para fiziki olarak elle tutulamayacak, kimlik kartı, parmak izi yada göz retinasına tanımlanarak işlemlerin gerçekleştirilecek olmasıdır. Bu anlamda para çıkarma yetkisi yine sadece Merkez Bankalarında olacaktır.

Günümüzde herhangi bir merkezi otoriteye bağlı olmayan dijital para çalışmaları yoğunluk kazanmıştır. Bazı ülkelerde bir merkezi otorite tarafından ülkenin para birimi olarak dijital bir para birimi oluşturulmuş, bazı ülkelerde de bu yöndeki çalışmalar devam etmektedir. Ülkelerin itibari para uygulamasından vazgeçerek, kartlara, parmak izine, göz retinasına, telefonlara, saate veya herhangi bir nesneye tanımlı, tamamen dijital bir para birimine geçmeleri, merkezi otoritelerce çıkarılmamış olan mevcut dijital para birimlerinin toplum tarafından kabul görmesine ve başarılı olmalarına bağlı olarak görünmektedir. Ayrıca bu anlamdaki bir gelişmenin gerçekleşmesi için gerek ödemelerin yapıldığı tüm alanlarda gerekse de ödeme yapanların hepsinde sağlam bir teknolojik altyapı gerekliliği de ortadadır. Dijital para birimi çalışmalarıyla ilgili olarak ülkelerdeki hukuksal ve teknik altyapı da henüz yeterli düzeyde değildir. Ancak çalışmada da belirtildiği gibi toplumların giderek kâğıt para kullanımından uzaklaşmaları, ekonomik hayatı kolaylaştıracak yeni bir para türünü benimsemek istemeleri devletlerin bu yöndeki çalışmalarını artırmalarını sağlayacaktır. Aynı zamanda böyle bir para biriminin toplum tarafından kolayca benimsenip alış-verişlerde kullanılmasının diğer önemli bir unsuru da

güvenlidir. Güvenli alış-veriş konusunda yapılacak çalışmalar bu tür bir para biriminin benimsenmesini kolaylaştıracaktır. Bu tür bir para türüne geçişin sağlayacağı kayıt dışı ekonomi ile mücadele, yastık altı paranın önlenmesi gibi avantajlarının yanında, devletlerin senyorağ gelirleri konusundaki belirsizlikler, sivil özgürlüklerin zedelenebilecek olması gibi dezavantajlar da söz konusudur. Ülkelerin kâğıt para kullanımından tamamen vazgeçtiği takdirde bir başka ülkenin parasının ülke içinde kullanılmaya başlayabileceği de göz ardı edilmemelidir. Bu tür bir para türü para olarak kullanılan nesnelere taşıması gereken özelliklerden; taşınabilirlik, dayanıklılık, standardizasyon, bölünebilirlik gibi özellikleri sağlarken, taklit edilememe özelliği ise siber güvenlik sistemlerinin gelişmişliğine bağlı görünmektedir. Bu tür bir para türünün paranın fonksiyonlarından; değişim aracı olma fonksiyonunu, hesap birimi olma fonksiyonunu, tasarruf ve borç verme aracı fonksiyonunu sağlaması, ekonomik birimler tarafından ne derece kabul görüp benimseneceğine bağlı görünmektedir. Ekonomi politikası aracı olma fonksiyonu açısından bakıldığında ise bu tür bir para birimine geçiş; günümüzde merkez bankalarının kullandıkları klasik para politikası araçlarının yanına yeni araçların ekleneceği sonucunu doğurarak yeni bir merkez bankası anlayışının ortaya çıkmasına neden olacaktır. Bu çalışma, itibari paranın tamamen ortadan kaldırılması durumunda ortaya çıkması muhtemel durumlara ışık tutma amacını taşımaktadır. Gelecekte yapılacak çalışmalarda bu tür bir para birimine geçişin teknik, teknolojik ve hukuki altyapısı, güvenlikle ilgili hususlar ve özellikle ekonomi politikasına yansımaları üzerine araştırmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Akdiş, M. (2001), *Para Teorisi ve Politikası*, Beta Yayınları, No.1172, 1. Baskı, İstanbul.
- Akyıldız A. (1999), *Osmanlı Finans Sisteminde Dönüm Noktası: Kâğıt Para ve Sosyo-Ekonomik Etkileri*, Eren Yayıncılık, İstanbul.
- Aren, S. (1989), *100 Soruda Para ve Para Politikası*, Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- Atış, D. (2014), *Elektronik Para Birimleri*, Türkiye İş Bankası İktisadi Araştırmalar Bölümü
- Barrdear, J., Kumhof, M. (2016), *The Macroeconomics Of Central Bank Issued Digital Currencies*, Bank of England, Staff Working Paper No: 605
- Bissessar, S. (2016), *Opportunities and Risks Associated with the Advent of Digital Currency in the Caribbean*. Chile, Studies and Perspectives Series, ECLAC United Nations Publications.
- Çarkacıoğlu, A. (2016), "Kripto-Para Bitcoin", Sermaye Piyasası Kurulu Araştırma Dairesi Araştırma Raporu.
- Çay, Ş. (2015), *Elektronik Ödeme Sistemlerinin Finansal Piyasalara Etkisi*, Bahçeşehir Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

- Dias, J. (2001), *Digital money: Review of literature and simulation of welfare improvement of this technological advance*, State University of Maringa.
- Ergun, T. (2013), *Makroekonomiye Giriş*, Detay Yayıncılık, 1. Baskı, Ankara.
- Erol, İ. (1999), *Para Banka Teori ve Politika*, Emek Matbaacılık, Manisa.
- European Banking Authority (2014), “*EBA Opinion on Virtual Currencies*”, Publication No. EBA/Op/2014/08.
- European Central Bank (2010), *The payment system, Payments, Securities and Derivatives and The Role of The Eurosystem*, Ed.Tom Kokkola, Frankfurt.
- Freedman, C. (2000), “Monetary Policy Implementation: Past, Present and Future-Will Electronic Money Lead to the Eventual Demise of Central Banking ?”, *International Finance*, 3(2): 211-227.
- Günel, M. (2010), *Para Banka ve Finansal Sistem*, Nobel Yayın Dağıtım, Yayın No: 1603, 3. Basım, Ankara.
- He, D., Habermeier, K., Leckow, R., Haksar, V., Almeida, Y., Kashima, M., Kyriakos, N., Oura, H., Sedik, T. S., Stetsenko, N. and Verdugo-Yepes, C. (2016), “Virtual Currencies and Beyond: Initial Consideration”, *IMF Staff Discussion Note*, SDN/16/03
- Khalilov, M. C. K., Gündebahar, M., Kurtulmuşlar, İ. (2017), “Bitcoin ile Dünya ve Türkiye’deki Dijital Para Çalışmaları Üzerine Bir İnceleme” 19. Akademik Bilişim Konferansı, 8-10 Şubat.
- King, M. (2006), “Trusting in Money: from Kirkcaldy to the MPC”, *Bank of England Quarterly Bulletin*, 2006 (Q4): 425-431.
- Lotz, S., Vasselín, F. (2015), *A New Monetarist Model Of Fiat And E-Money*, SAM Conference- Search and matching research group.
- McLeay, M., Radia, A., Thomas, R. (2014), “Money In The Modern Economy: An Introduction”, *Bank of England Quarterly Bulletin*, 2014 (Q1): 4-13.
- Parasız, İ. (2012), *Para Teorisi ve Politikası*, Ezgi Kitapevi, 3. Baskı, Bursa.
- Rogoff, K. (2014), “Costs And Benefits To Phasing Out Paper Currency”, *NBER Working Paper Series 20126*, Cambridge.
- Sarıkatipoğlu, M. A., Çapkın, T. A., Karaalioğlu, F. (2015), “Bitcoin: Its Regulation as a Virtual Currency and Its Position with Respect to Money” *Laundering GSI Articletter* (Summer 2015): 89-102
- Shrier, D., Canale, G., Pentland, A. (2016), *Mobile Money & Payments: Technology Trends*, Massachusetts Institute Of Technology Report.
- Smith, A. (2004), *Ulusların Zenginliği* (Çev. A. Yunus ve M. Bakırcı). Alan Yayıncılık. (Eserin orijinali 1776’da yayımlandı).
- Uzunoglu, S. (2007), *Para ve Döviz Piyasaları*, Literatür Yayınları:92, 3.Baskı, İstanbul.
- Ünsal, E. (2017), *Makro İktisat*, Murat Yayınları, 11. Baskı, Ankara.

White, L.H. (2015), “The Market for Cryptocurrencies”, *Cato Journal*, 35(2): 383-402.

Vasselin, Françoise, (2016), “Mobile Payments with Couponing: The end of cash?: A Monetary Search Model Point Of View”, *AFSE*, June: 1-33.

Yurtçiçek, S.M. (2013), *Hukuki Açıdan Elektronik Para*, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

www.ecb.europa.eu/stats/money_credit_banking/electronic_money/html/index.en.html, Erişim Tarihi: 15.09.2018

Umut Evlimoğlu received his PhD from Aydın Adnan Menderes University, Economics Program in 2011. Dr. Evlimoğlu has conducted research on money, crises, capital movements and financial markets. He has articles in the journals registered to national and international databases. Dr. Evlimoğlu is currently working as Assistant Professor in Aydın Adnan Menderes University, Nazilli İİBF, Department of Economy.

Umut Evlimoğlu, doktorasını 2011 yılında Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, İktisat programından aldı. Dr. Evlimoğlu, para, krizler, sermaye hareketleri ve finansal piyasalar alanlarında araştırmalar yapmaktadır. Kendisinin ulusal ve uluslararası veritabanlarında taranan dergilerde makaleleri vardır. Dr. Evlimoğlu halen Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Nazilli İİBF’de İktisat bölümünde Dr. Öğretim Üyesi olarak çalışmaktadır.

Umut Tolga Gümüş graduated from department of business at Pamukkale University. He received his master and PhD degree from department of business at Aydın Adnan Menderes University. He is currently working as Assistant Professor in Aydın Adnan Menderes University, Nazilli İİBF, Department of Business. His interests are financial markets, financial performance and financial literacy.

Umut Tolga Gümüş Pamukkale Üniversitesinde’nde İşletme bölümünden mezun oldu. Yüksek lisansını ve doktorasını Aydın Adnan Menderes Üniversitesi İşletme bölümünde tamamladı. Halen Aydın Adnan Menderes Üniversitesi İşletme Bölümünde Dr. Öğretim Üyesi Olarak çalışmaktadır. Finans piyasaları, finansal performans ve finansal okuryazarlık ile ilgilenmektedir